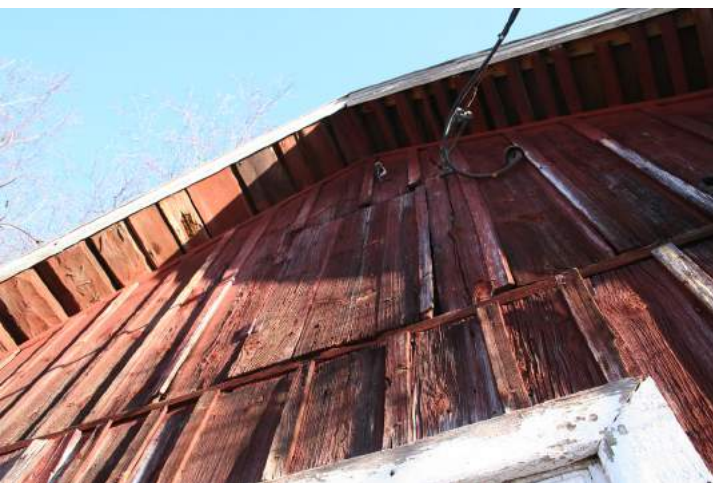

ANTIKVARISK UTREDNING
TORPET SKARPÄNG

ANTIKVARISK UTREDNING – TORPET SKARPÄNG

Täby kommun, Stockholms län

2017-03-29

BESTÄLLARE

Albèr fastigheter AB

David Erikson

SWECO ARCHITECTS

Utförd av

Elin Bäckersten, bebyggelseantikvarie

Medverkande

Anna Davéus, planarkitekt

Linn Hermansson, bebyggelseantikvarie

Skånegatan 3

Box 5397

40228 Göteborg

ÖVERST: OMRÅDETS LOKALISERING I TÄBY KOMMUN. OVAN: PLANOMRÅDET INOM RÖD MARKERING

Kartor från Enrio.se [<http://kartor.enrio.se/?c=59.432856,18.039637&z=14&l=aerial>]

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
SAMMANFATTNING OCH BEDÖMNING	5
FÖRFATTNINGSSKYDD OCH PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR	6
GÄLLANDE PLAN	6
PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR	7
PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)	8
ÖVERGRIPANDE HISTORIK	9
SKARPÄNG	9
TORP	9
TORPET SKARPÄNG	10
MILJÖ- OCH BEBYGGELSEBESKRIVNING	15
PLATSEN	15
BYGGNADER	17
Torpet	17
Ekonomibyggnaden	22
KULTURHISTORISK VÄRDERING	23
ANALYS - KULTURHISTORISKA VÄRDEN	23
Bedömning	23
Förklaring och motivering	23
KÄLLOR	25

INLEDNING

Sweco har av Albèr Fastigheter AB fått i uppdrag att ta fram en antikvarisk utredning av torpstället Skarpång med närmiljö på fastigheten Bromsen 11 i Täby kommun. Fastigheten Bromsen 11 rymmer idag förutom bostadshuset, en ekonomibyggnad och trädgård även en verksamhetsbyggnad från 1960-talet. Byggnaden är tillbyggd i omgångar och rymmer idag en gymnasieskola, torpet är obebott. Den antikvariska utredningen utgör ett underlag i pågående planprocess för fastigheten. I planprocessen undersöks möjligheten att ersätta befintlig bebyggelse och verksamhet med flerbostadshus.

Utredningen omfattar en beskrivning av torpstället och dess utveckling över tid. Bebyggelsen och trädgården har bedömts avseende kulturhistoriska värden.

Den antikvariska utredningen inleds med *Sammanfattning och bedömning*. Här sammanfattas varför den antikvariska utredningen tagits fram samt bedömningen av miljön och bebyggelsens kulturhistoriska värden.

I kapitlet *Författningsskydd och planeringsföresättningar* redovisas gällande stadsplans bestämmelser för fastigheten Bromsen 11, något om dagens planeringsföresättningar och för vad Plan- och bygglagen anger för bebyggelse och miljöer med kulturhistoriska värden.

Material till kapitlet *Övergripande historik* är hämtad från Täby kommunarkiv, Täby Hembygdsförenings arkiv. Arkivet innehåller bland annat material från landsantikvariens bebyggelseinventering utförd i Täby kommun mellan åren 1966-1967. Täby Hembygdsförenings skrift nr 31, "Torp i Täby", av John Ljungdahl, Nils Frejd och Hans Åström från år 2006 har använts, samt material från kommunens plan- och bygglovsarkiv.

För kapitlet *Beskrivning och karakterisering* besöktes fastigheten 2017-02-08. Torpet och närmiljön dokumenterades okulärt och

fotograferades. Foton används i rapporten och har sammanställts i en fotobilaga.

I kapitlet *Kulturhistorisk värdering* redovisas den värdering som är gjord efter dokumentationen av torpstället i relation till den historiska beskrivningen och möjligheten att förstå den historiska kontext som bebyggelsemiljön kommer ur och berättar om.

Den kulturhistoriska värderingen bygger på Riksantikvarieämbetets modell från år 2002 och förhållningssätt publicerat 2015. Begreppet kulturhistoriskt värde används i denna antikvariska utredning som ett samlingsbegrepp för värden som berättar något om byggnadshistoria och socialhistoria (kunskapsvärden) och värden som förmedlar en upplevelse av kontinuitet (upplevelsevärden). Kriterier som varit avgörande för värderingen är möjligheten att förstå och få kunskap om bebyggelsens historia och utveckling.

Arbetet har utförts under februari och mars 2017 av bebyggelseantikvarie Elin Bäckersten, Sweco. Planarkitekt Anna Davéus och bebyggelseantikvarie Linn Hermansson har medverkat i slutprodukten. Foton av Sweco om inget annat anges.

SAMMANFATTNING OCH BEDÖMNING

Ett planbesked är lämnat för att pröva möjligheten att bebygga fastigheten Bromsen 11 med flerbostadshus genom att ändra användningen av marken från småindustri till bostad. Arbetet med ny detaljplan ska inledas med ett programskede. I programskedet ska olika exploateringsalternativ presenteras, exploateringsgraden ska utredas i planarbetet. I *Ändring av detaljplan för fastigheten Bromsen 11 i Skarpäng – start-PM, 2016-02-02*, anges att det fortsatta arbetet ska innehålla en antikvarisk utredning.

Torpet finns omnämnt i källor sedan mitten av 1700-talet vilket innebär att det tillkom före den stora torputbyggnaden på 1800-talet. Byggnaderna med ingående byggnadsdelar kan antas komma från tiden för uppförandet. Bostadshuset var ursprungligen en enkelstuga som senare byggts till med två rum. Rumsanvändningen har omdisponerats och inredningen har anpassats till senare stilideal. Torpställets struktur, med bostadshus och ekonomibyggnad i vinkel, har lång kontinuitet. I trädgården finns fruktträd och bärbuskar som anknyter till torpets jordbrukshistoria.

Torpet, ekonomibyggnaden och trädgården har byggnadshistoriska och socialhistoriska värden samt kontinuitetsvärden. Torpstället ger en illustrativ bild av bebyggelsen och miljöns bruk och utveckling från tillkomsttid till idag och därigenom människors livsvillkor under samma tid. Den succesiva anpassningen av torpet kan avläsas som årsringar i bebyggelsen och trädgården. Torpet Skarpäng visar inte bara på sin egen historia utan också torpens historiska utveckling, från utbyggnadsperiod till friköpningsperiod, och är ett av två kvarvarande torpställen under Ella gård. Det historiska sammanhangets egenskaper och uttryck ger möjlighet att förstå den kontext som torpet vuxit fram i. Detta gör torpstället relevant, både i förhållande till berättelsen om torpet Skarpäng i sig, och för den större historieberättelsen, i Täby.

FÖRFATTNINGSSKYDD OCH PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

GÄLLANDE PLAN

Fastigheten omfattas av Förslag till ändring och utvidgning av stadsplan för Kv. Bromsen m. fl. inom kommundelen Skarpäng i Täby kommun. Planen upprättades 15 april 1986 och reviderades 11 maj samma år. Syftet med planen var bland annat att möjliggöra byggandet av en barnstuga väster om Bromsen 11 och att förstora området för småindustri mot norr längs Täbyvägen. Av stadsplanens beskrivning framgår att området runt torpet inte varit planlagt tidigare och att torptomten omfattats av ett förbud mot nybyggnad (35§ BL) fram till år 1984. Under rubriken "Topografi, vegetation, ägoförhållanden och bebyggelse" i planbeskrivningen står det att tomten i planens norra del rymmer torpet Skarpäng med en

uthusbyggnad, att fastigheten är privatägd och att marken till största delen används som upplag för en trädgårdsanläggningsfirma. Planbeskrivningen anger också att det på tomten finns uppvuxna träd, däribland en ek som bör bibehållas. Bromsen 11 planlades som mark för småindustriändamål men anpassningen av planen till befintliga förhållanden innebar också att torpet kunde ligga kvar på industrifastigheten.

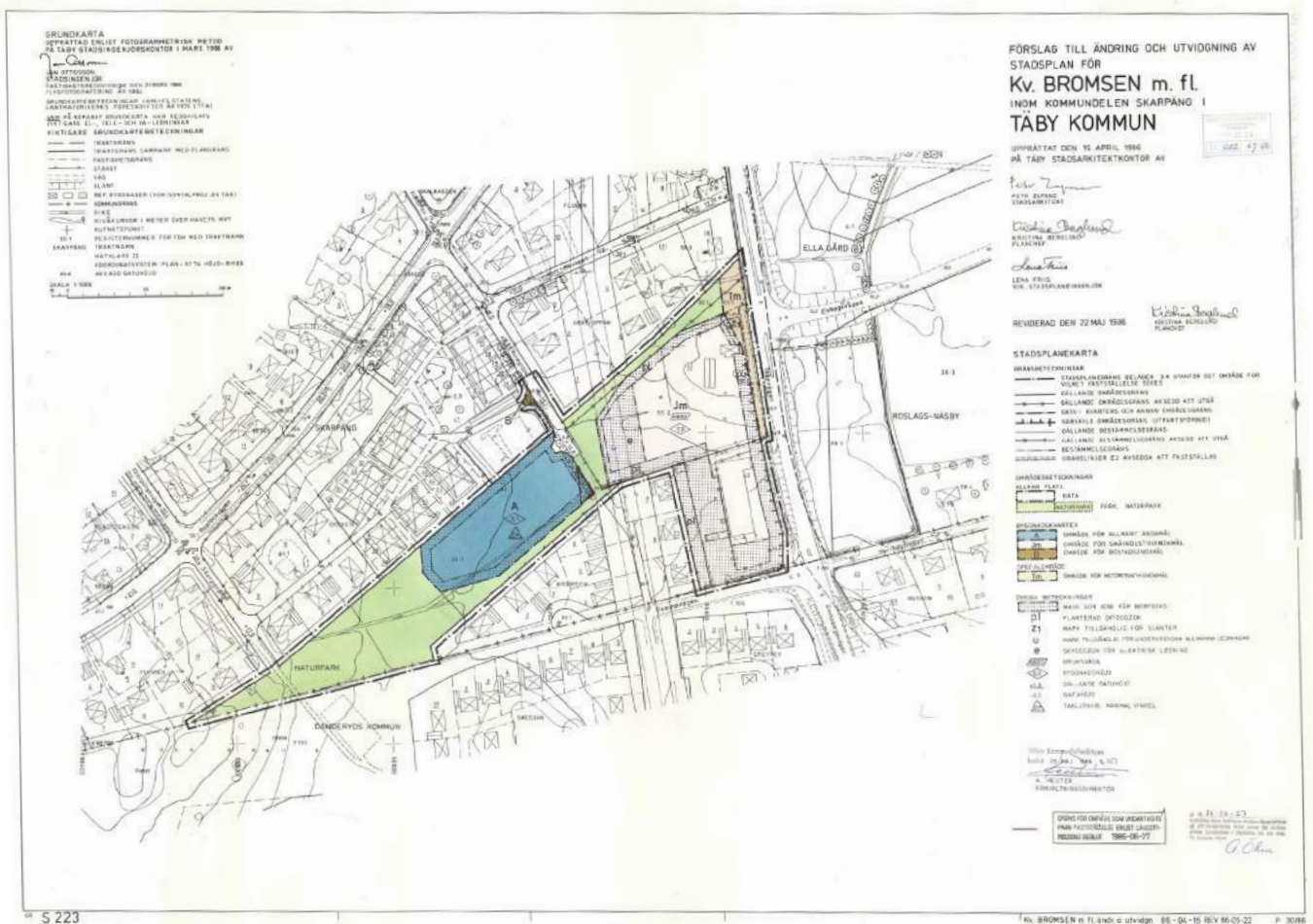

Bild 2. Gällande detaljplan för Kv. Bromsen m. fl.

PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

Av plankartan syns hur byggrätten anpassats till torpets placering på tomten.

- Bestämmelsen "Jm" avser att marken ska användas för småindustriändamål som inte orsakar olägenhet för omkringboende. Max $\frac{1}{4}$ av mark med "Jm" får bebyggas.
- Siffran 4000 inom parallelogram betyder marken får bebyggas med max 4000 m² bruksarea samt att fastigheten inte får delas.
- 7,0 inom romb betyder att byggnader får vara 7 meter i byggnadshöjd.
- Punktprickad mark med beteckningen "pl" får inte bebyggas eller användas som upplag utan ska planteras.

Planarbetet har flera planeringsförutsättningar.

I *Ändring av detaljplan för fastigheten Bromsen 11 i Skarpäng – start-PM, 2016-02-02* står att

platsen har bedömts lämplig för bostäder under förutsättning att en kraftledning tas bort och att bullerfrågan kan lösas. Frågor i fortsatt planarbete är bland annat exploateringsgrad, trafikfrågor och ett reservat för spårtrafik.

Reservatet för spårtrafik ligger på fastighetens norra del, över torpets trädgård och en del av bostadshuset.

Bild 3. Vänster - detalj av plankarta till gällande detaljplan för Kv. Bromsen m. fl.

Bild 4. Övan - Trafikutredning spårburen tvärförbindelse, granskningshandling Täby Kommun

PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)

En byggnad behöver inte ha ett specifikt skydd inskrivet i en detaljplan eller vara beskriven i ett kulturmiljöprogram för att lagens bestämmelser om varsamhet och förbud mot förvanskning ska gälla. Plan- och bygglagens bestämmelser om hur byggnader och platser ska hanteras gäller generellt och för all bebyggelse. Lagens skydds- och varsamhetsbestämmelser för kulturhistoriska värden finns i kapitel 8.

För bebyggd miljö med kulturhistoriska värden uttrycker lagen i kapitlets § 13 förbud mot förvanskning:

Byggnader, bygglovspliktiga anläggningar, tomter med skyddsbestämmelser i plan eller områdesbestämmelser, allmänna platser och bebyggelseområden, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

I §§ 14 - 18 beskrivs den varsamhet och krav på underhåll som ska visas byggnader, byggnadsverk, tomter, allmänna platser och anläggningar med kulturhistoriskt värde:

Underhåll ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt och så att de särskilda värdena bevaras. Ändringar ska utföras varsamt och med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag så att byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

Tomter och allmänna platser ska hållas i vårdat skick. Byggnadsnämnden får besluta att det ska planteras på tomten och att befintlig växtlighet på tomten ska bevaras.

I Plan- och bygglagens andra kapitel står att planläggning ska främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder, en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper, en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt, en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet, med hänsyn till bland annat natur- och kulturvärden.

ÖVERGRIPANDE HISTORIK

SKARPÄNG

Skarpäng är både ett traktnamn i Täby kommun och namnet på torpet som utreds. Torpet tillhörde Ella gård, en av de största gårdarna i Täby innan det styckades av år 1928. Ella gård var verksam fram till år 1954. Förutom torpet Skarpäng utgjordes Ella gårds marker bland annat av nuvarande bostadsområdet Ella gård och Ella park.

På en flygbild från 1950-talet ligger torpbostället som en grönskande ö i ett åkerlandskap. Villabebyggelsen har börjat krypa inpå, både från nordväst och sydost. Trakten började bebyggas med bostäder ett par decennier in på 1900-talet, men då främst med sommarboenden. Jordbruksmarken bebyggdes allt intensivare under miljonprogramsåren och 1980-talet. Många av sommarboendena och jordbruksbebyggelsen revs för att lämna plats för villaområden.

TORP

Antal torpställen, små gårdar, ökade under 1600-talet. Det var fortsatt stor tillväxt av torp under 1700-talet. Antalet torp i Sverige på 1700-talet har bedömts till 30 000 stycken, soldattorpen oräknade. Torp kunde vara självägda och då belagda med skatt men de flesta torpen var

så kallade jordtorp och låg på mark som tillhörde en gård. I de fallen uppläts torpstället mot betalning i arbete på och för gården. Torpen anlades ofta på mark en bit från gården på marker som var svårbrutna. Betalningen, så kallade dagsverken, utfördes i skogen med skogsarbete om torpet låg i skogsbygd och på sjön med fiske om torpet låg vid kusten, eller i jordbruket.

Ett torp hade åker-och ängsmark som brukades när torparfamiljen inte var ålagda dagsverken. Ofta fanns en ko, får, höns och en hushållsgris. Bostadens storlek varierade över landet men kom att influeras av soldattorpens typbyggnader.

De flesta torp tillkommer under 1800-talet som en direkt parallell till den stora befolkningsökningen. Under 1860-talet uppgick antalet torp i Sverige till 100 000 stycken. Efter 1860-talet vänder utvecklingen nedåt som en följd av inflyttningen till städerna och utvandringen till Nordamerika. 50 år senare har antalet torp halverats och antalet fortsatte att minska. År 1943 förbjöds att ta naturaprestationer i betalning för upplåtelse av mark och torpsystemet avvecklades. Torp friköptes, försvann eller förvandlades till sommarstugor och smågårdar.

Bild 5. Flygbild 1950-talet

Bild 6. Häradsekonomisk karta 1901-1906

TORPET SKARPÄNG

På en karta från år 1715 över Ella gård kallas en del ängsmark för Skarpäng. Skarp betyder att marken var mager och torr, i kartbeskrivningen står "skarp och torr hårdwalls äng", från denna äng kommer namnet Skarpäng.

Torpet finns inte med på kartan från år 1715 men omnämns i arkivmaterial från och med mitten av 1700-talet. Torpet har alltså anlagts någon gång efter år 1715 men före 1755. Av de tidiga noteringarna framgår att Kerstin Persdotter och Anders Olofsson bodde på torpet Skarpäng vid mitten av 1700-talet. År 1841 slogs Skarpäng samman med torpet Vismar. Skarpäng var inte ett fritt torp utan låg under Ella gård med betalning i form av dagsverken.

Av den häradsekonomiska kartan från 1901-1906 syns torpstället med bostadshus, ekonomibyggnad och trädgård samt ytterligare en byggnad i söder.

Bild 7. Utsnitt ur kartan nedan - 'Täby socken Ella nr 1-2, Ägomätning 1715'. Torpet Skarpäng markerat i rött. Karta ur Lantmäteriets historiska kartarkiv

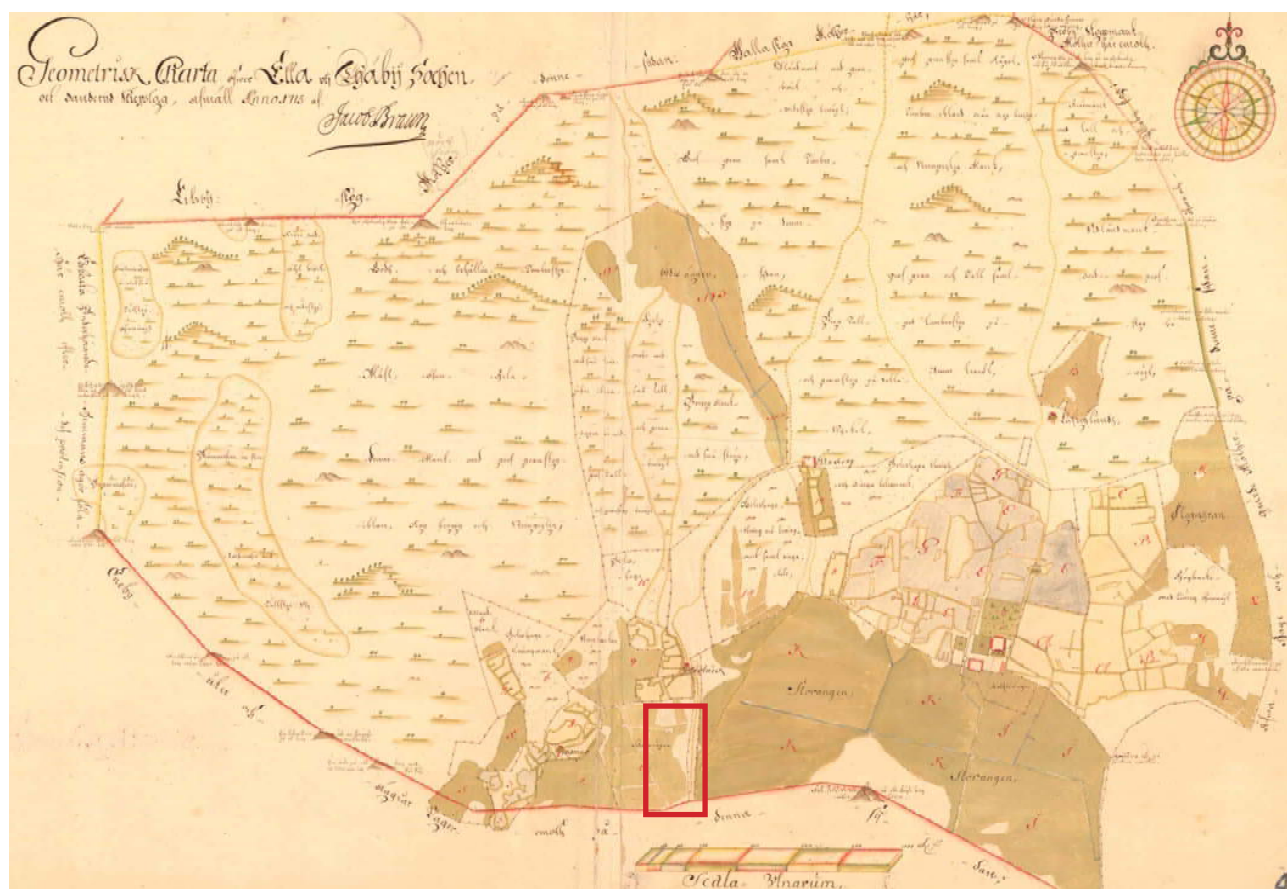

Bild 8. Täby socken Ella nr 1-2, Ägomätning 1715. Torpet Skarpäng med omnejd markerat i rött. Karta ur Lantmäteriets historiska kartarkiv

Torpet styckades av från Ella gård år 1928. Då registrerades fastigheten som Täby Ella 3:1. År 1930 bodde enligt församlingsboken familjen Pettersson i torpet. Familjen bestod av Sigrid Elisabeth, född år 1888 i Floda, Södermanlands län och Carl Valter Pettersson född år 1886 i HäradsHAMMAR i Östergötlands län. Carl Valter var byggnadssnickare. I familjen fanns åtta barn födda mellan åren 1909 och 1926, fyra söner och fyra döttrar. Det är bara den yngsta dottern, Ulla Anna Elisabet som föds i Täby, resten av syskonskaran föddes i Södermanland, Västmanland och Östergötlands län. Näst yngsta barnet Ingalill föddes 1924 i Sättersta, Södermanlands län. Det innebär att familjen flyttade till Täby någon gång mellan 1924 och 1926.

År 1945 avstyckas fastigheten igen och är en tid efter detta registrerad som Täby Skarpäng 30:1. På flygfoton från 1950-talet syns att flera trädgårdsland ligger intill torpet.

Vid 1960-talets slut inventerades Täbys äldre bebyggelse. Av inventeringssammanställningen över Skarpäng, då benämnt stadsägan 8066, framgår att ägaren hette Werner Pietzch. Pietzch drev en trädgårdsanläggningsfirma. Utifrån uppgifter i planbeskrivningen för stadsplanen från år 1986 kan antas att verksamheten var igång alternativt fortfarande präglade tomten vid mitten av 1980-talet. Planbeskrivningen beskriver tomten som till största delen använd som upplag för en trädgårdsanläggningsfirma.

Bild 9. Foto på torpet Skarpäng år 1974. Foto av S.A. Bayard ur *Torp i Täby*

På fastigheten söder om torpet beviljades i januari 1968 bygglov för en verksamhetsbyggnad på ritningar från firman Aktiebolag Sten & Trä. Byggnaden är orienterad i nord sydlig riktning och har en våning och källare. Byggnadskroppen är förskjutet i höjdlid. Huvuddelen av taket är täckt med ett flackt sadeltak, över den lägre delen ligger ett motbyggt pulpettak. Källaren nås från utsidan. En utanpåliggande trappa leder ner till dörröppning mitt på fasaden i öster. På gaveln i söder finns en nedfart från vilken källaren nås via två stycken dubbelporlar. Entréer till första våningen finns på alla fasader utom norrfasaden, mot torpet. Fasaden är av bemålade betongelement och skivmaterial i ljus beigea toner. Av nybyggnadskartan framgår att fastigheten gränsar till åkermark i väster, till stadsägen 8066 i norr, till Täbyvägen i väster och i söder mot Danderyds köping. Verksamhetsbyggnaden har efterhand byggts om- och till, bland dessa kan nämnas en större tillbyggnad mot norr. På fastigheten, nordväst om verksamhetsbyggnaden, väster om torpet har en tältbyggnad täckt med grön presenning uppförts.

1987-11-09 övergår torpfastigheten Täby Skarpäng 55:2 till grannfastigheten i söder, Bromsen 10, tillsammans bildar de båda tomterna nu Bromsen 11. Ägare till fastigheten Skarpäng 55:2 är vid tiden för sammanläggningen tre personer som fått fastigheten i gåva 1981-12-22.

Bild 10. Verksamhetsbyggnaden, fasad mot Täbyvägen/öster

Bild 11. Ekonomibygnaden, fasad med timmerband (mot öster)

I sammanställningen av byggnadsinventeringen från 26 juni 1969 framgår att bostadshuset ligger på en grund av obearbetad sten, konstruktionen är timrad och klädd med röd panel. Sadeltak på takstol belagt med enkupigt taktegel, på nocken en skorsten i tegel. Huset har vita knutbrädor och fönsterfoder. Fönsterfodren är rikt profilerade "av sen 1800-talstyp". Fönstren är sexrutiga. Invändiga dörrfoder är rikt profilerade, eventuellt äldre än fönsterfodren. Den ursprungliga spisen har tagits bort. Huset har byggts till åt väster och med en veranda.

Bostadshuset uppfördes som en enkelstuga men byggdes till åt väster på 1890-talet. Huset renoverades på 1950-talet, då förlades köket till rummet innanför farstun.

Ekonomibyggnaden beskrivs i byggnadsinventeringen som en ladugård med stall och vagnslider. Timrad stomme, klädd med röd panel, vita knutbrädor och fönsterfoder. Fönstren beskrivs

som mångrutiga. Huset har sadeltak på takstol belagt med tvåkupigt taktegel. På västra långsidan sitter en bräddörr med handsmidda bandgångjärn, dessa går över hela dörrbladet. Inne i byggnaden är golven av jord och cement, inredningen delvis modern. På norra gavelns innervägg står årtalet 1869.

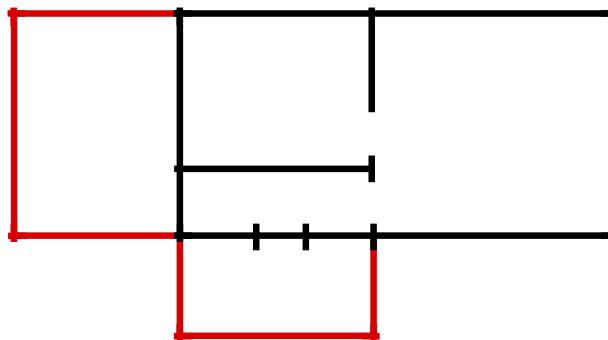

Bild 12. Enkelstugans plan i svart, tillbyggnaderna av torpet Skarpäng illustrerade i rött. Till vänster ligger tillbyggnaden mot väster, nedåt i bild syns verandan mot söder

Bild 13. Foto från 1960-talets byggnadsinventering, fasad mot söder. Tillbyggnaden åt väster ligger till vänster om verandan, som också är en tillbyggnad. Runt huset finns anlagda rabatter, på verandan klättrar en växt. På gräsmattan framför huset syns en rabatt

Bild 15. Foto från byggnadsinventeringen, fasad mot öster

Bild 14. Foto från 1960-talets byggnadsinventering, kortsida fasad mot väster, långsida fasad mot norr. Inhägnaden i bilden förgrund antyder ett trädgårdsland

År 2006 publicerade Täby Hembygdsförening en skrift, *Torp i Täby*, i denna har torpbebyggelsen i Täby undersökts. När kartläggningen gjordes visade den att av de nio torpställen som legat under Ella gård fanns två kvar, torpet Skarpäng och Stralsund. Av Stralsund återstår bostadshuset, uppfört cirka 1800, och det används nu som kvartersgård. Stralsund ligger mellan Byvägen och Byalagsvägen, en bit norr om torpet Skarpäng längs med Täbyvägen.

Bild 16. Foto från byggnadsinventeringen, benämnt "stallet från norr"

MILJÖ- OCH BEBYGGELSEBESKRIVNING

PLATSEN

Fastigheten Bromsen 11 ligger på Täbyvägens västra sida. Mellan Täbyvägen och tomten går ett gångstråk. Längs den norra delen av fastighetsgränsen mot Täbyvägen står en granhäck som skymmer torpet.

Fastigheten nås från Svampvägen söder om verksamhetsbyggnaden. En bred infart leder besökaren från Svampvägen och vidare in på fastigheten. Infartsvägen fortsätter i nordlig riktning på verksamhetsbyggnadens östra sida och svänger mot väster där den rundar byggnadens gavel. Infartsvägen leder till en parkeringsplats väster om verksamhetsbyggnaden och avslutas vid infarten på Svampvägen. Där infartsvägen svänger västerut har en stödmur byggts mot torpets trädgård. Stödmuren med dansk sjösten är som mest dryga metern över körfältet och trappar nedåt mot väster till tältbyggnadens entré.

Torpets tomt avgränsas i norr och öster av den uppvuxna granhäcken, i väster av tältbyggnaden och i söder av infartsvägen och den nivåskillnad som råder mellan tomten med torpet och verksamhetsbyggnadens område. Tomten med torpet nås via en trappa från infartsvägen, i höjd med ekonomibygnaden. Trappan leder in på tomten till läget för den grusade trädgårdsgången som fortsätter parallellt med ekonomibygnaden. Grusgången syns på Bild 16. Från entrépunkten ligger tomten utbredd med torpet i fonden.

Bild 17. Fastigheten Bromsen 11, foto mot norr. Längst ned i bild syns Svampvägen. Från vänster syns verksamhetsbyggnaden, granhäcken, gångstråket och Täbyvägen. Bakom granhäcken skymtar torpet

Tomten har ett tydligt inre och yttre område. Det inre området ligger omslutet av ekonomibyggnaden och torpet. Det yttre området omgärdar torpet från norr och ekonomibyggnaden från väster och tar slut där tältbyggnaden står. Mot norr och öster omgärdas den yttre trädgården av en uppvuxen granhäck. I trädgården har sly av bland annat syren vuxit upp. Flera fruktträd växer också. Ett stort päronträd har planterats på en framträdande plats i den inre delen av trädgården. Bakom torpet finns förutom en brunn med gårdspump en rad beskurna

äpple- och körsbärsplommonträd. Beskärning och placering vittnar om att fruktträden planterats som nyttoträd. Det finns också bärbuskar och syren. Runt husen växer trädgårdsväxter, vid trappan till ytterdörren står en klätterhortensia. En stor björk står norr om bostadshuset och nära tomtgränsen mot Täbyvägen står en ek. Eken skulle kunna fungerat som ett vårdträd men visar också tecken på att ha varit hamlad vilket indikerar att trädet använts i jordbruket.

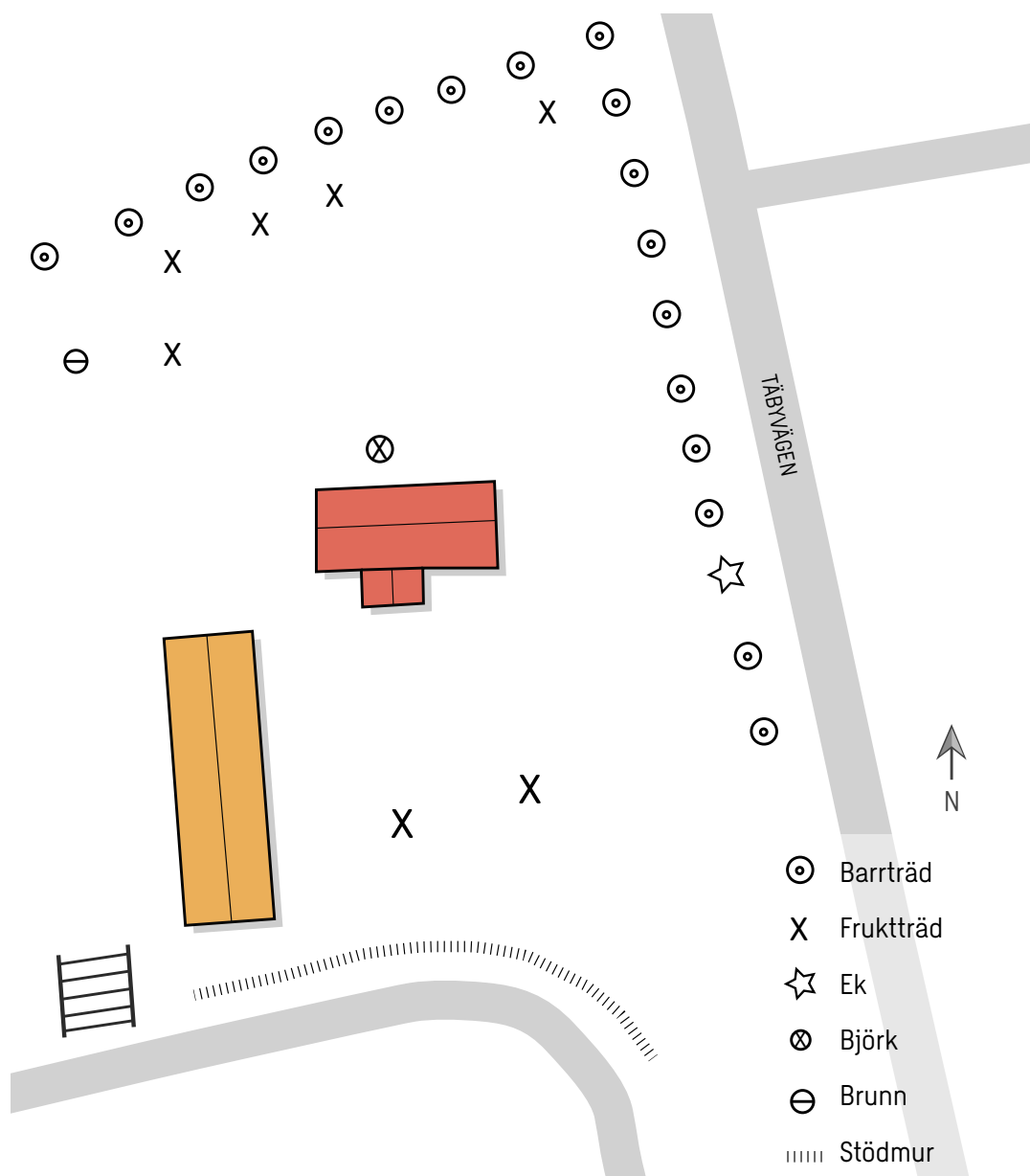

Bild 18. Illustrationsplan över torpstället

BYGGNADER

TORPET

Torpet är oförändrat sedan beskrivningen i 1960-talets inventering, så när som på takmaterialet. Idag ligger tegelröda, sinuskorrugerade asbestplattor, möjligen plåt, på huset i stället för det enkupiga takteglet.

Takutsprånget över gaveln mot väst visar att takkonstruktionen reparerats. Takfallet mot norr ligger på ett undertak av trä som hanterats med

yxa. Mot väst ligger takfallet på bärläkt.

Fasaderna är klädda med slamfärgsmålade, faluröd, stående panel med smala lock. Vindskivor, knutbrädor och fönsterfoder är målade i vit färg. Fönsterfodren på huset är profilerade förutom i de senare tillkomna delarna. På tillbyggnaden mot söder, och runt gavelfönstret mot väster är fönsterfodren släta.

Bild 19. Torpet Skarpång, fasad mot söder med tillbyggnadens gavel längst mot söder

Bild 20. Vänster - Sexdelat fönster i gavelfasad mot väster, släta fönsterfoder med enkel avfasning

Bild 21. Höger - fönster i gavelfasad mot öster, profilerat fönsterfoder

Tillbyggnaden mot söder är något förskjuten mot väster och täcker läget för den ursprungliga ytterdörren. På gaveln sitter ett flerrutigt fönster, i gavelspetsen sitter en lucka. På husets båda gavlar sitter ett fönster centralt placerat, i gavelspetsen mot öster sitter ett mindre fönster. På norrfasaden sitter ett enda fönster.

Panelen har rötskador mot marken och viss algpåväxt. Färgen på fönstren flagar och fönsterkitt släpper från bågarna.

Entrén ligger i tillbyggnaden, via tre gjutna trappsteg och med hjälp av en handledare i smide från mitten av 1900-talet leds man in i huset. Ytterdörren är panelad, en typ som är vanligt förekommande decennierna efter 2:a världskriget. Hallen ligger i tillbyggnaden. Ett toaletttrum med en mulltoa har inretts i tillbyggnaden. Fönstret har sekundära innerbågar i plast med plastglas. Till höger leder en glasad dörr in i huset. Dörren ser ut att vara husets tidigare ytterdörr.

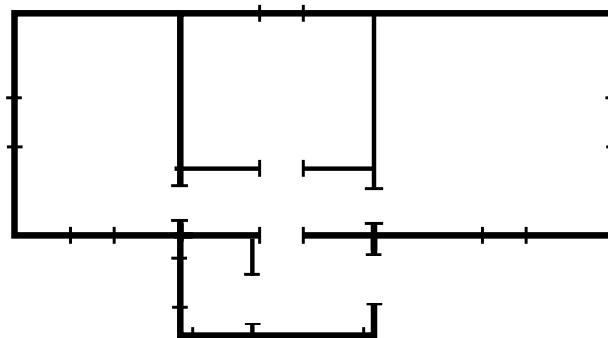

Bild 22. Illustrativ planskiss

Bild 23. Stenlagd entré till torpet. Bild från "Ändring av detaljplan för fastigheten Bromsen 11 i Skarpång, start-PM"

Bild 24. Naturstensgrund

Bild 25. Norrfasaden med köksfönster

Den inre hallens väggar är täckta med väv som målats. I höjd med propparna syns ett underliggande tapetskikt i mörkt blått med ett art decomönster. Den inre hallen leder till höger/öster till ett rum, till vänster/väster till ett rum och rakt fram/norr till köket. Torpet är som tidigare nämnts en tillbyggd enkelstuga. Köket skulle ursprungligen legat i rummet mot öster, och kammaren rakt fram, men nu har användningarna bytt plats.

Bild 26. Höger - dörr och rum i öster

Bild 27. Nedan höger - dörr och rum mot väster. Notera skillnaden i dörrfodrets profilering mot bild 26

Bild 28. Nedan vänster - dörr mellan inre och yttre hall

Rummet mot öster är husets största rum. Det har fönster åt två håll (söder och öster). I rummet finns tydliga spår från 1950-talets större ombyggnad och renovering av huset, en platsbyggd garderob står i ett hörn, Murstocken är omarbetad och en kamin har satts in. På väggarna sitter en stråtapet.

Rummet mot väster har fönster i två riktningar, söder och väster. Bakom en tunn innervägg mot norr ligger ett förvaringsrum med platsbyggda hyllplan. På väggarna sitter en tapet med små blomsterbuketter.

Bild 29. Det östra rummet - omarbetad murstock målad i en grön kulör och platsbyggd förvaring

Bild 30. Det östra rummet - plattor sitter på innertaket, fasthållna av trälistor. På väggarna en stråtapet

Bild 31. Det västra rummet - foto mot sydost, över den inre hallen och mot ytterdörren i tillbyggnaden mot söder

Kökets västra vägg täcks av en skåpsinredning från 1950-talet eller senare. Skåpsväggen avslutas med ett duschrum, klätt i ett skivmaterial av plast. Troligtvis var duschrummet tidigare ett skaffereri. På motsatt sida står köksutrustningen. Den rostfria diskbänken sitter i en låg, platsbyggd skåpsdel. Stänkskyddet utgörs av en marmorerad linoleummatta. Ovan diskbänken sitter en varmvattenberedare och överskåp. Underskåpen kommer från 1900-talets första decennier. Luckorna i underskåpen kan ha klätts med någon form av skivmaterial för att modernisera utseendet på snickerierna. Även skafferiet/duschrummet har ett formspråk, lätt vinklat ut i rummet, som knyter det till sekelskiftet 1900/de första decennierna av 1900-talet. Antingen har köksinredningen återanvänts och flyttats hit, eller så flyttades köket före 1950-talet.

Efter diskbänken och skåpen står en elektrisk spis med ugn. Snickerier och skåp har målats i beige och brunt.

Innerdörrarna till nuvarande kök och rummet mot öster är låga och breda. På dörrbladen har tunna masonitskivor spikats på. Som tidigare nämnts var det ett sätt som användes för att modernisera

1800-talets och det tidiga 1900-talets profilerade snickerier. Genom att täcka speglarna i ett dörrblad med en tunn skiva efterliknades det enkla formspråk som funktionalismen förde med sig och som rådde under decennierna efter 2:a världskriget. Dörrfodren är av varierande utformning, rikt profilerade runt dörröppningen till det östra rummet, hålkälade runt dörröppningen till det västra rummet. Runt dörröppningen till köket är fodret hålkälat mot hallen, men slätt likt skåpsinredningen mot köket.

På alla golv ligger plastmatta. Färgsättningen i köket antyder att det senast renoverats i slutet av 1960-talet eller 1970-talet. Stråtapeten i det större rummet mot öster tyder på att den senaste renoveringen av rummet skedde vid samma tid.

Det är svårt att uppskatta när någon senast bodde i huset permanent. I köket finns förpackningar som uppskattningsvis är mer än 20 år gamla, i ett av rummet finns en SL-biljett från årsskiftet 1992/1993. Det verkar som att torpet sedan dess stått uppvärmt och utan underhåll, undantaget takbytet. Färgen på innertaket i rummet mot väster släpper, tapeten är skadad. Mindre tapetsläpp i rummet mot öster och i väven i hallen. Även innerväggarna i köket har små skadeområden.

Bild 32. Torpets kök med diskbänk och varmvattenberedare

Bild 33. Skåpsinredning och kylskåp i köket

EKONOMIBYGGNADEN

Ekonomibyggnaden ligger i vinkel mot torpet, med gavlarna mot norr och söder och långsidorna mot öster och väster. Det är på det viset som den omgärdade inre trädgården uppstår. Byggnaden är oförändrad sedan inventeringen på 1960-talet förutom takmaterialet. Det tvåkupiga teglet har ersatts av en trapetskorrugerad, orange takplåt. Fasaden är klädd med stående, slamfärgad panel med smala lock i faluröd kulör. Ungefär mitt på långsidorna syns timmerknutar.

På gaveln mot söder sitter en större port av skjutdörrstyp i sinus-korrugerad plåt. I fasaden mot öster sitter flerrutiga fönster. På den norra gaveln sitter ett fönster högt upp på fasaden vilket antyder att den norra delen av huset är i två plan. Även på den västra fasaden finns ett flerrutigt fönster och två sexdelade.

Ekonomibyggnaden har inte undersökts interiört men genom fönstren på öster fasaden syns friliggande timmerstomme och innerväggar murade av tegelstenar och bruk. Golvnivån är under marknivån, grus och betongplattor ligger på golvet.

På östra fasaden finns två dörrar, den ena har det gångjärn som beskrivs i inventeringen från 1960-talet.

Nederdelen av panelen visar tecken på att vara utsatt för vatten. Färgen på fönstren släpper och kittet lossar från bågen.

Bild 34. Plankdörr av breda plank och ett bandgångjärn av typen som uppträder under 1700-talets andra halva.

Bild 35. Friliggande timmerstomme, murade innerväggar. Innerväggarna har tätats med papper

KULTURHISTORISK VÄRDERING

I en utredning av kulturhistoriska värden identifieras miljöns eller bebyggelsens egenskaper och uttryck, det kulturhistoriska sammanhangets egenskaper och uttryck, utifrån möjligheten att tillgodogöra sig kunskap eller förståelse från miljön/bebyggelsen om människors livsvillkor bakåt i tiden, om ett historiskt sammanhang, och om de förhållanden som råder idag. Egenskaperna bär de kulturhistoriska värdena, och de förmedlar kunskap och förståelse.

Denna antikvariska utredning ska beskriva och värdera torpstället Skarpäng i relation till de egenskaper och uttryck som förmedlar kunskap om ett historiskt sammanhang.

Analysfasen syftar till att bedöma hur/i vilken grad egenskaperna och uttrycken förmedlar det historiska sammanhanget. Bedömningen utgår från:

- Möjlighet till kunskap och förståelse (miljöns/bebyggelsens informationsinnehåll)
- Kulturhistorisk helhet (vad finns kvar av kontexten)
- Kulturhistorisk relevans (är miljön/bebyggelsen karakteristisk och relevant i relation till sin tid och kontext)

ANALYS - KULTURHISTORISKA VÄRDEN

BEDÖMNING

Torpstället; torpet, ekonomibyggnaden och trädgården ger en illustrativ bild av bebyggelsen och miljöns bruk och utveckling från tillkomsttid till idag. Den succesiva anpassningen av torpet kan avläsas som årsringar i bebyggelsen och trädgården. Torpet Skarpängs historia är en del av torpsystemets historia.

Torpet, med bostadshus, ekonomibyggnad och trädgård har byggnadshistoriska och socialhistoriska värden samt kontinuitetsvärden. Värdena kommer ur byggnadernas ålder och de succesiva förändringarna som gjorts av byggnader och interiörer samt trädgården med nyttoträd och

växter som anknyter till torpets jordbruks historia. Bebyggelsen och miljön representerar en del i en lång historisk period då torpsystemet infördes och torparna blev en grupp i samhället. Torpstället har skurits av från sitt ursprungliga omland, jordbrukslandskapet som var förutsättningen för torpet är borta. Torpstället, byggnaderna i sig och dess inbördes relation till varandra och tomten har en lång kontinuitet på platsen men saknar förankring i omgivande landskap. Den samlade miljön, torpet, ekonomibyggnad och trädgård ger förutsättningar att tillgodogöra sig kunskap om det kulturhistoriska sammanhanget även om den större kontexten (odlingslandskapet) förändrats. Delar av det historiska sammanhangets egenskaper och uttryck finns kvar (möjlighet till kunskap och förståelse) vilket ger möjlighet att förstå den kontext som torpet vuxit fram i (kulturhistorisk helhet). Detta gör torpstället relevant, både i förhållande till berättelsen om torpet Skarpäng och för den större historiebeskrivningen, i Täby.

FÖRKLARING OCH MOTIVERING

Det kulturhistoriska sammanhanget (miljö och bebyggelse) som utretts är torpstället Skarpäng. Av utredningens beskrivningssteg (kapitel *Övergripande historik* och *Miljö- och bebyggelsebeskrivning*) framgår att tomten och torpet har en lång kontinuitet på platsen. Torpet Skarpäng har funnits i cirka 270 år och tomten och kvarvarande byggnader har varit disponerade på samma sätt som idag.

Så långt beskrivningen kunnat utföras visar denna att byggnaderna och ingående byggnadsdelarna är från 1700-talet. Beskrivningen visar också att byggnadsdelar gjorts om för att passa olika tidsperioder under torpets bruk och att huset gradvis moderniserats, från enkelstuga till parstuga, rumsinredning och snickerier har anpassats till olika tiders rådande stilinfluenser, bekvämligheter har inretts i huset där plats funnits. Fyra tydliga epoker framträder i bebyggelsen:

1. "Tillkomstperioden"/1750-tidigt 1800-tal: torpets naturstensgrund, den ursprungliga planlösningen och äldre snickerier.
2. "Om- och tillbyggnadsperiod"/1890-1920-talet: tillbyggnaden mot väster, yngre snickerier. Köksinredningen i torpet.
3. "Modernisering" 1950-70-tal: torpets tillbyggnad mot söder, inklusive trappa och trappräcke, kamin och elektrisk spis, duschrum, omdaning av spegeldörrar, tapeter och färgsättning.
4. "Sentida"/1980-2010-tal: Innanfönster i plast, toaletterummet, plastmattor och nytt takmaterial.

Ekonomibyggnaden redovisar också olika förändringsfaser men inte lika tydligt som i torpet, vilket är typiskt för bruksbyggnader. Konstruktionen är en gammal timmerstomme. Dörrgångjärnet har daterats till 1700-talets andra hälft i inventeringsrapporten från slutet av 1960-talet. Dörrgångjärnet kan vara återanvänt, men de breda planken i dörren antyder att även denna är gammal. På den norra gavelns insida står årtalet 1868. Skjutdörrarna på södergaveln är ett senare tillägg, troligtvis tillkomna någon gång efter mitten av 1900-talet, eventuellt samtidigt som skylten för Werner Pietzsch trädgårdsanläggning. Slutligen har taket täckts med takplåt.

Den ovan beskrivna informationen om torpbebyggelsen behöver kompletteras med vad beskrivningen av trädgården gett. Idag är den till stora delar förslyad men fortfarande står fruktträd, bärbuskar och trädgårdsväxter runt huset och minner om den trädgård och odling som skymtas på fotona från 1960-talets bebyggelseinventering. Det är inte så vanligt att ekar planterats som trädgårdsträd, varför en slutsats är att eken inte tillkommit som en konsekvens av torpstället, däremot kan eken fungerat som ett vådräd.

I dagsläget håller växtlighet på att ta över tomten och byggnaderna har lämnats utan kontinuerligt underhåll, vilket på sikt kommer att leda till att torpstället förfaller. Byggnadernas fasadpanel, fönster och bostadshusets interiörer visar att förloppet påbörjats.

Omgivningarna runt torpet har genomgått en totalförvandling från torpets uppförande och fram till idag. Torpet omges av bostadsbebyggelse och Täbyvägen, samt den täta granhäcken. Mest påtagligt upplevs verksamhetsbyggnaden med kringområden då torpet vänder både framsida och den inre trädgården mot söder. Odlingslandskapet, till vilket detta torpställe var knutet, hade delvis bebyggts i mitten av 1900-talet, idag är det borta. Torpet Skarpängs byggnader och trädgård utgör således platsens förankring bakåt i tiden och till de historiska förutsättningar som format dagens Täby.

KÄLLOR

Täby kommun:

Detaljplan för Kv. Bromsen m. fl. S223

Ändring av detaljplan för fastigheten Bromsen 11 i Skarpäng, start-PM 2016-02-02, DNR SBN 2015/385-20

En reseguide till Täby, ISBN 978-91-637-6583-4

Täby kommunarkiv:

F7:3 NFAB inventering av bebyggelse 1953-1980

F1B:4 Torp S

F1B:7 Torp, historia Tre-betygsuppsats av Anita Lundin. Arbetsmaterial till "Torp i Täby"

Täby hembygdsförbund:

Täby hembygdsförbunds skrift nr 25 - *Täby, historik, trakter, platser*

Täby hembygdsförbunds skrift nr 31 - *Torp i Täby*

Lantmäteriets arkiv:

Lantmäteristyrelsens arkiv, Täby socken Ella nr 1-2, Ägomätning 1715

Rikets Allmänna kartverks arkiv, Sollentuna J112-75-9 Häradsekonomiska kartan 1901-1906

Rikets Allmänna kartverks arkiv, Enebyberg J133-1018f53 Ekonomiska kartan 1951

TRYCKTA KÄLLOR

Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Axel Unnerbäck 2002

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Frundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2015-01-19

DIGITALA KÄLLOR

Boverket.se

Ortofoton s. 2 och flygfoto 1950-talet s.9: <http://kartor.eniro.se/?c=59.438726,18.033564&z=17&l=aerial>

